

Z OCHOTĄ SZLI NA BÓJ ...

Wojna polsko-radziecka na fotografii i pocztówce w zbiorach ikonograficznych Muzeum Niepodległości w Warszawie

Muzeum Niepodległości w Warszawie posiada w zbiorze fotografii archiwalnych ok. 150 zdjęć ilustrujących okres zmagania z sowiecką Armią Czerwoną w latach 1919-1921. Większość z nich to dary ofiarowane Muzeum przez potomków żołnierzy i oficerów wojsk polskich, którzy uczestniczyli w walkach. Często wraz z fotografiami, albumami i innymi pamiątkami przekazywano nam opowieści dziadów i ojców związane z wydarzeniami zatrzymanymi w kadrze, które były pieczołowicie przechowywane w pamięci członków rodziny, a niekiedy zapisywane w pamiętnikach, notatnikach lub wręcz na rewersach fotografii. Uzyskane w ten sposób wiadomości, choć ze względu na ulotność ludzkiej pamięci wymagają weryfikacji i konfrontacji z wiedzą naukową, są nieocenioną pomocą w sporządzaniu opisu fotografii. Niestety wiele z otrzymanych zdjęć nie posiada żadnego opisu i tylko na podstawie wiedzy książkowej i porównania z fotografiami opisanymi oraz publikowanymi w wydawnictwach staramy się dociec, co one przedstawiają.

Przeglądając ofiarowane Muzeum fotografie poznajemy ludzi : bohaterów wojny, jej przywódców i generałów, autorów spektakularnego zwycięstwa w sierpniu 1920 roku odniesionego nad Armią Czerwoną oraz prostych żołnierzy, którzy ochotniczo wstępowali do armii polskiej, aby bronić dopiero co zdobytej niepodległości. Muzealny zbiór fotografii nie ilustruje wszystkich wydarzeń politycznych i militarnych wojny polsko-sowieckiej, ale pokazuje żołnierzy polskich na różnych frontach tej wojny, ich umundurowanie i uzbrojenie, miejsca ich stacjonowania oraz obyczaj wojskowy. Wiedza uzyskana w ten sposób jest wrywkowa, pełna luk, ale daje wyobrażenie o zaangażowaniu zwykłych ludzi w dzieło tworzenia nowej państwowości i ustalania granic niepodległej Ojczyzny. Oglądając ten zbiór fotografii, towarzyszymy znanym z nazwiska lub bezimiennym żołnierzom w ich działaniach militarnych, w odpoczynku, w uroczystościach po zakończeniu działań i t.p. wydarzeniach. Jesteśmy z nimi pod zdobytym w wielkanocną niedzielę 1919 r. Wilnem i uczestniczymy w uroczystościach zorganizowanych z tej okazji w Warszawie. Poznajemy żołnierzy i oficerów 1 Dywizji Litewsko-Białoruskiej, która w ramach działań Frontu Litewsko-Białoruskiego w 1919 r. próbowała oskrzydlić wojska sowieckie w Mińsku Litewskim. Muzeum posiada kilka zdjęć, głównie osobowych lub grupowych żołnierzy dywizji, wykonanych w zakładzie

fotograficznym I. Bermiana w Mińsku, przy ulicy Suchorzewskiej 81. Wszystkie opatrzone są stemplem fotografa i odręcznie pisanymi dedykacjami, datowanymi od czerwca do października 1919 r. Większość żołnierzy jest niezidentyfikowana, wyjątkiem są dwie postacie: Jan Krawiecki i Henryk Waclawek. Dowódcą Białostockiego Pułku Strzelców wchodzącego w skład 1 Dywizji Litewsko-Białoruskiej był Stefan Paślawski (1885–1957)¹. Posiadamy kilka zdjęć żołnierzy pułku i ich dowódcy wykonanych w Słonimie (miejsce stacjonowania pułku), w Mińsku Litewskim i Turce. Jedna z fotografii przedstawia defiladę Białostockiego Pułku Strzelców po wejściu do Mińska Litewskiego. Stefan Paślawski użył jej jako karty pocztowej, którą przesłał z frontu rodzinie, znajduje się więc na niej korespondencja oraz stemple poczty polowej. Uczestniczymy też w wyprawie dyneburskiej, podczas której na przełomie stycznia i lutego 1920 r., na prośbę rządu łotewskiego, 1 i 3 dywizja Legionów pod dowództwem gen. Edwarda Śmigłego-Rydza, wspierane przez oddziały łotewskie, zdobyły w ciężkich walkach twierdzę w Dyneburgu (pol. *Dźwińsk*; ob. *Daugavpils*) i wyparły wojska Armii Czerwonej z Łotwy. Na fotografiach widzimy żołnierzy i oficerów na ulicy spokojnego miasteczka w zimowej scenerii, przy siedzibie sztabu 5 pułku piechoty Legionów udekorowanej girlandami roślinnymi i dwubarwnymi flagami oraz w trakcie budowy mostu na Dźwinie². Dzięki kolejnym fotografiom przenosimy się na Polesie w miejsca działań Grupy Poleskiej. Na jednej z nich widzimy siedmiu oficerów w okopie, pośród nich rozpoznajemy gen. Władysława Sikorskiego (ze szkicownikami na kolanach) oraz Bolesława Roję.³ Dwie inne ukazują przyjazd Józefa Piłsudskiego na Białoruś. Na peronie kolejowym widzimy Naczelnika Państwa w towarzystwie, m.in. jego adiutanta ppłk. Bolesława Wieniawy-Długoszowskiego oraz gen. Władysława Junga, który w kwietniu 1920 r. został mianowany dowódcą 15 dywizji piechoty.

¹ PASŁAWSKI STEFAN czł. Drużyn Bartoszewych; oficer rezerwy austriackiej piechoty; Legion Wschodni, potem Legiony Polskie; dowódca Białostockiego Pułku Strzelców, dowódca KOP; generalny inspektor Straży Celnej; gen. Brygady; wojewoda pomorski i stanisławowski; po IX 1939 internowany w Rumunii; po wojnie we Francji i w Wielkiej Brytanii; zmarł w Bangor (Walia).

² Zob. MN F-14778. Odręczny opis na rewersie podaje nam kilka szczegółów: *Na Dźwinie/ Wincenty Edward Cybulski/ 1 rząd po prawej stronie/ w okolicy Dźwińska/ budujemy most/ na Dźwinie, wiosna 1920*

CYBULSKI WINCENTY EDWARD syn Kazimierza, ur. 5.03.1885 r. w Bukowicach, pow. Przemyśl, woj. lwowskie. W l. 1895–1903 nauka w gimnazjum w Rzeszowie, później w Samborze. W 1904 wstąpił do 10 Dyonu Artylerii Konnej Armii Austro-Węgierskiej. W czerwcu 1915 r. przyłączył się jako ochotnik do II Brygady Legionów Polskich. Po kryzysie przysięgowym ponownie w armii austriackiej. 1 listopada wstąpił ochotniczo do Wojska Polskiego, w 1929 mianowany pułkownikiem, 31 grudnia 1933 przeniesiony w stan spoczynku. Wg informacji od ofiarodawcy fotografii : Jolanty Olbrych-Roguskiej z Krakowa.

Dowództwo grupy Poleskiej obserwującej działania artylerii armii bolszewickiej. Na rewersie znajduje się wydrukowany tekst: *Wiosna roku 1920. Na stokach okopów 35 pp. General/ Sikorski w otoczeniu oficerów pułku wprowadzeni/ w wesoły nastrój nieudolnemi próbami artylerii bolsze-wickiej rozbicia, stojącego opodal pociągu pancernego / „PIŁSUDCZYK”*

Posiadamy też fotografie dotyczące ofensywy wojsk polskich na Ukrainie na przełomie lat 1919/1920. Pierwsza z nich przedstawia transport drogą kolejową żołnierzy polskich i samochodów wojskowych z Dyneburga na Ukrainę. W działaniach na froncie ukraińskim brał udział 38 pułk „Strzelców Lwowskich”, którego jednym z dowódców był ppor. Janusz Górecki⁴. W zbiorach Muzeum znajduje się 16 fotografii przedstawiających dowódcę i jego żołnierzy w różnych sytuacjach: w okopach; w pozorowanej walce wręcz oraz przy użyciu szabli i bagnetu; ze zwierzętami pułkowymi (na koniach i z psami); prezentujący broń; przy mapie sztabowej; przy stole podczas biesiady z muzyką akordeonową itp. Niektóre z nich opatrzone są stemplami kompanii karabinów maszynowych oraz datownikami poczty polowej.⁵ Inną formacją walczącą na Ukrainie był 26 pułk piechoty, gdzie służył Bronisław Marian Tomczyński – szef intendencji 8 kompanii. Widzimy go na trzech fotografiach wraz z kompanijnymi towarzyszami w trakcie biesiady na kwaterze, podczas pracy w intendencji i odpoczynku w namiocie. Wszystkie fotografie zostały wykonane przez fotografa 8 kompanii – Juliana Mazurka. W zbiorach znajdują się też pojedyncze zdjęcia różnych formacji walczących na terenie Ukrainy. 18 pułk piechoty prezentowany jest na fotografii przez trzech oficerów: ppor. Kazimierza Pluta-Czachowskiego (1898–1979)⁶, ppor. Wiktorowskiego i ppor. Chodorowskiego. Wiosną 1920 r. Wojsko Polskie wkracza do Kijowa. Na zdjęciach widzimy żołnierzy 59 pułku piechoty Wielkopolskiej, (14 dywizja piechoty) na przedmieściu Kijowa w Demijówce⁷, wchodzących do Kijowa, entuzjastycznie witanych przez ludność⁸, czy też w trakcie wojskowej defilady na Chreszczatyku, którą przyjmowali ukraiński ataman Seman Petlura oraz polski generał Edward Śmigły-Rydz. Niektóre z nich powstały w Wojskowej Agencji Fotograficznej i były powielane w wielu egzemplarzach oraz kolportowane w celach propagandowo-informacyjnych jako pamiątkowa karta pocztowa.

W końcu lipca 1920 r. armia bolszewicka z dużym sukcesem parła na zachód zajmując miasta i miejscowości polskie. 25 lipca armia Budionnego zajęła Białystok, gdzie w dwa dni później Rosjanie utworzyli Tymczasowy Komitet Rewolucyjny Polski – rewolucyjny

⁴ Zob. lista odznaczonych srebrnym Krzyżem Orderu Wojennego Virtuti Militari V klasy, [w]: J. Kulczycki, *Zarys historii wojennej 38-go Pułku „Strzelców Lwowskich. Z polecenia Wojskowego Biura Historycznego*, Warszawa, 1928, s. 31.

⁵ Zob. MN F-10066.

⁶ PLUTA-CZACHOWSKI KAZIMIERZ, czł. Tajnego skautingu, „Zarzewia” i Polskich Drużyn Strzeleckich, od 1914 w Legionach Polskich, potem w POW; organizator i propagator Przystosowania Wojskowego; Związek Strzelecki; KOP; w kampanii wrześniowej 1939; w podziemnym ruchu zbrojnym, oficer AK, ranny w powstaniu warszawskim, więzień NKWD, zrehabilitowany.

⁷ F. Nowicki, *Zarys historii wojennej 59-go pułku piechoty wielkopolskiej. Z polecenia Wojskowego Biura Historycznego*, Warszawa 1929.

⁸ Zob. MN P-2667, Na górnej krawędzi awersu napis ł czarnym atramentem: *Wojska polskie 1920 r./ w Kijowie* ; Na rewersie znajduje się wydrukowany opis: *Wiosna 1920r. Wojska polskie w Kijowie. / Ludność śródmieścia wita owacyjnie wkra-/ czającą piechotę.*

rząd polskiej republiki komunistycznej. Na fotografii ilustrującej to wydarzenie widzimy 11-osobową grupę: Beniamina Suchmana, Stanisława Szymańskiego, Jana Rudnickiego, Skworcowa, Feliksa Dzierżyńskiego, Juliana Marchlewskiego, Feliksa Kona, Szypowa, Wignera, Jakuba Doleckiego, Glińskiego.

Dzięki zachowanym fotografiom jesteśmy świadkami tworzenia się Ochotniczej Armii Polskiej i Dywizji Ochotniczej biorących udział w sierpniowej obronie Warszawy. Większość z nich znajduje się w pamiątkowym albumie fotograficznym poświęconym różnym pułkom kawalerii polskiej, są tam między innymi fotografie 214 pułku ułanów Armii Ochotniczej, powołanego rozkazem Głównego Inspektora Armii Ochotniczej 6 lipca 1920 r. w ramach Małopolskich Oddziałów Jazdy Ochotniczej, od sierpnia stacjonującego w Kraśniku. Na stronach albumu spotykamy młodych i nieco starszych mężczyzn, czasem ojca z synem, uchwyconych przez fotografa w różnorodnych sytuacjach: na przeglądzie lekarskim, przy łowieniu ryb, w marszu, w czasie patrolu, z jeńcami rosyjskimi, odpoczywających. Swój chrzest bojowy pułk odbył 31 sierpnia 1920 r. w ramach 10 dywizji piechoty broniącej Zamościa. Później brał udział w bitwach i potyczkach pod Zawałowem na Zamojszczyźnie, pod Koniuchami na Ukrainie, pod Boguszcami na Podlasiu, na Wołyniu i w Środkowej Litwie. W grudniu 1920 r. po zakończeniu działań wojennych, ochotniczy pułk został przemianowany w 24 pułk ułanów armii regularnej.⁹

Inna grupa fotografii dotyczy Armii Ochotniczej na terenie samej stolicy. Były one własnością Tadeusza Nowakowskiego ps. Jan Ryś (1879–1956)¹⁰, uczestnika wojny polsko-sowieckiej i obrony Warszawy w 1920 r., komendanta Ochotniczej Grupy Fortyfikacyjnej Saperów przy Dowództwie Frontu Północnego przekształconego później w 22 Ochotniczy Baon Saperów¹¹. Wśród jego pamiątek przekazanych do Muzeum przez syna, znajduje się kilka fotografii dotyczących tej tematyki. Pierwsza z nich przedstawia liczną grupę osób: dostojników cywilnych, oficerów i żołnierzy Wojska Polskiego sfotografowanych na tle samolotu w auli Politechniki Warszawskiej, gdzie mieściło się dowództwo Armii Ochotniczej. Wśród zebranych rozpoznajemy członków Rady Obrony Państwa oraz sztab Armii Ochotniczej, m.in. generałów: Józefa Hallera – Generalnego Inspektora Armii

⁹ www.24pu.org/index2.php?option=com_content&task=view&pop=1&p. Wpisał: Andrzej Rusek.

¹⁰ TADEUSZ NOWAKOWSKI ps.. Jan Ryś (1879-1956), architekt, podporucznik I Brygady Legionów Polskich, komendant plutonu pionierów kompanii technicznej Komendy Legionów, w Polsce Niepodległej restaurator Zamku Królewskiego na Wawelu w Krakowie i budowniczy stanic Korpusu Ochrony Pogranicza na kresach południowo-wschodnich.

¹¹ Rozkaz Dep. II No 3132/20 I.S. M.S. Wewnętrz. Tajne i pismo/ D.O.M.S. Sztab. I Wydz. L.dz. 8756/ I org. Tajne. Według: *Dziennika rozkazów Ochotniczej Grupy Fortyfikacyjnej Saperów por. Nowakowskiego Dowództwa Frontu Północnego Armii Ochotniczej*. Rozkaz nr 39 z 2.X.1920, s. [116] MN-A15 k 1-207

Ochotniczej, Józefa Leśniewskiego, Kazimierza Sosnkowskiego, Prezesa Rady Miejskiej Ignacego Balińskiego i por. Tadeusza Nowakowskiego. Jest też druga, mniejsza wersja zdjęcia wykonanego zapewne przy tej samej okazji, widzimy na nim czternastoosobową grupę również z samolotem w tle. Większość występujących na zdjęciu osób jest zidentyfikowana, znajdujemy wśród nich m.in. płk. Włodzimierza Zagórskiego herbu Ostoja – szefa sztabu Armii Ochotniczej na okręg warszawski i por. Tadeusza Nowakowskiego. Na innej fotografii widzimy płk Włodzimierza Zagórskiego siedzącego przy biurku nad mapą sztabową, którą ogląda wraz ze stojącym obok por. Tadeuszem Nowakowskim. Dwa kolejne zdjęcia przedstawiają oficerów i żołnierzy Ochotniczej Grupy Fortyfikacyjnej Saperów por. Nowakowskiego. Na pierwszym z nich widzimy dwudziestojednosobową grupę wojskowych stojących w trawiastym terenie, za nimi widoczne głowy koni. Drugie, wykonane zapewne tego samego dnia i w tym samym miejscu pokazuje dziewięciu wojskowych. W obydwu wypadkach centralną postacią jest dowódca grupy por. Tadeusz Nowakowski – na zdjęciu opierający się na rękojeści szabli. Pozostali podoficerowie i oficerowie są w większości rozpoznani i opisani na ramce fotografii. Tam też znajdują się wytłoczona nazwa fotografa: *Leo Forbert* oraz stempel : *Dowództwo Ochotniczej Grupy Fortyfikacyjnej Saperów*. Grupa ta uczestniczyła w obronie Warszawy w sierpniu 1920 r. i zgodnie z treścią rozkazu Dowództwa Frontu Północnego (...) *powyższej formacji/powierzono wykonanie ważnych prac technicz-/nych w trudnych warunkach, często w silnym/ogniu nieprzyjacielskim./ Saperzy ochotnicy wywiązali się z tego zadania dzielnie, pracując z zapalem i / poświęceniem, nie ustępując w sprawności/ i koniecznej szybkości roboty starszym/ formacjom saperskim./ Pod sprężystym kierownictwem Por. Nowakowskiego zorganizowała się Ochotnicza/ Grupa Fort. w zwartą jednostkę bojową i / rokuje na przyszłość jak najlepsze nadzieje.(...)*¹² Za wkład w zwycięstwo w bitwie o Warszawę Grupa została (...) wyróżniona w rozkazie Inż. płk. Stefanowicza/ *za owocną i umiejętną pracę, również oddziały jej zostały/ wyróżnione przez Dow. Dyw. Och. za wybitny współdział / z innymi rodzajami broni przy prowadzeniu akcji bojowych./ Saperzy Frontu, którzy przez półtora roku wojny dbając/ o honor żołnierza polskiego Krwią i pracą dowiedli wiernej/ służbie Ojczyźnie z dumą przyjmują do swego grona nowych ,/ a tak już zasłużonych Kolegów (...).*¹³ Trzy ostatnie zdjęcia tej serii przedstawiają, zgodnie z opisami na ramce, 22 Ochotniczy Baon Saperów w całości. Jest to zwarta, ponad stuosobowa grupa żołnierzy w hełmach na

¹² Rozkaz nr 11 z dn./ 13-b.m. L.dz. 955/V Dowództwo Frontu Północnego. Według: *Dziennika rozkazów Ochotniczej Grupy Fortyfikacyjnej Saperów por. Nowakowskiego Dowództwa Frontu Północnego Armii Ochotniczej*. Rozkaz nr 39 z 2.X.1920, s. [74] MN-A15 k 1-207

¹³ Rozkazu nr Wewn. Szef. Inż. i Sap. Frontu, *Ibidem*, [s.3]

głowach, z karabinami w dłoniach. W pierwszym rzędzie siedzą na trawie lub stoją oficerowie, którym towarzyszy pies, na tyłach grupy stoi oddział kawalerii na koniach. Są to duże, tzw. gabinetowe fotografie naklejone na ozdobną tekturę, przygotowane do oprawy w ramy. Różnią się rozmiarem, perspektywą ujęcia planu oraz szczegółami w ustawieniu i ujęciu grupy, a także ilością sfotografowanych osób. Wykonane zostały, podobnie jak omawiane wyżej, z dużym kunsztem artystycznym w atelier Leona Forberta¹⁴. Zlecenie wykonania zdjęć tak znanemu fotografowi świadczy, jak sądzę, o dużej wadze fotografowanego wydarzenia. Może uwieczniono tu moment połączenia w październiku 1920 r. Ochotniczej Grupy Fortyfikacyjnej Saperów por. Nowakowskiego z Lwowską Ochotniczą Kompanią Saperską w 22 Ochotniczy Baon Saperów?

Wśród pojedynczych fotografii zbioru ikonograficznego Muzeum dotyczących tematu Armii Ochotniczej i Bitwy Warszawskiej, najbardziej interesującą jest niewielka fotografia w sepii o formacie 10x15 cm przedstawiająca gen. Józefa Hallera w otoczeniu oficerów oraz oddziały wojsk polskich widoczne na drugim planie. Wykonana została pod Nasielskiem, gdzie jak wiadomo, toczyły się walki o majątek w Borkowie w dniach 14–15 sierpnia i o sam Nasielsk w dniach 16–17 sierpnia 1920 r. Hallerczyków spotykamy też na trzech fotografiach wykonanych przez Leontynę Tulimowską z d. Berzin w Landwarowie koło Wilna. Wśród żołnierzy w mundurach Armii Generała Hallera znajduje się karzeł, który był, jak głoszają napisy na zdjęciach „żywą maskotką Hallerczyków”. Jedna z fotografii pokazuje nam żołnierza o wzroście kilkuletniego dziecka, w mundurze wojskowym, z odręcznym opisem ołówkiem na odwrocie: *Porównanie z karabinem stojącym na klocku drzewa*.¹⁵ Zdjęcia zostały wykonane zapewne po zakończeniu działań związanych z obroną Warszawy, kiedy to gen. Hallerowi powierzono dowództwo Frontu Północno-Wschodniego.¹⁶ Być może z tego samego okresu pochodzi fotografia przedstawiająca liczną grupę żołnierzy i oficerów I pułku ułanów Krechowickich I-go Korpusu Polskiego, siedzących lub stojących w sześciu rzędach przed budynkiem. W drugim rzędzie można dostrzec nuncjusza papieskiego Achillesa Rattiego (drugi od lewej) oraz gen. Józefa hr. Lasockiego (czwarty z lewej), pośrodku ostatniego rzędu stoi bp. Władysław Bandurki. Sądząc po dostojnych gościach pułku fotografia została wykonana w ważnych okolicznościach, być może przed wyruszeniem na wojnę, bądź po odniesionym zwycięstwie nad Armią Czerwoną. Nie znamy też miejsca jej

¹⁴ Atelier Leona Forberta mieściło się w Warszawie przy ulicy Nowy Świat 39. Leon Forbert był znanym fotografem żydowskiego pochodzenia, oprócz fotografowania zajmował się również scenografią teatralną, a później filmową. Wraz z synami założył studio filmowe Leofilm.

¹⁵ Zob. MN F-8318.

¹⁶ L. Wyszczelski, *Wilno 1919-1920*, Wydawnictwo Bellona, Warszawa 2008, s. 296.

powstania, choć wiemy, że wykonał ją Wacław Żyliński – fotograf mający swój zakład w Wilnie, można zatem przypuszczać, że tam też fotografia powstała.

W przechowywanych w Muzeum pamiątkowych albumach znajdują się fotografie dotyczących operacji niemeńskiej w dniach 20-29 września 1920 r. . Na dwóch z nich widzimy przed Główną Kwaterą Wodza Naczelnego w Łapach, oficerów wojska polskiego oraz misji francuskiej podczas narady przed kolejną operacją. W grupie rozpoznajemy gen. Leonarda Skierskiego, gen. Paula Henrysa, Józefa Piłsudskiego, płk. Bolesława Wieniawę-Długoszowskiego. Kolejne pokazują trzech oficerów polskich przy gaziku wojskowym, oglądających mapę sztabową, inna zaś: Józefa Piłsudskiego, gen. Edwarda Śmigłego-Rydza i ppłk. Śnieżyńskiego (bądź płk. Tadeusza Kutrzebę) także przy mapie sztabowej w Lipsku. Druga z wymienionych fotografii została wykonana przez Wojskową Agencję Fotograficzną i była kolportowana jako karta pocztowa. Ostatnie fotografie z tej serii przedstawiają Komisję Kontroli Ligi Narodów, która 29 września 1920 r. przyjechała na Suwalszczyznę na rozmowy w sprawie rozgraniczenia wojsk polskich i litewskich. Na pierwszej z nich pociąg na stacji kolejowej w Białymstoku, w oknie wagonu – Józef Piłsudski, na stopniach: płk Bolesław Wieniawa-Długoszowski, Michał Jabłonowski, na peronie – płk Chordigny – przewodniczący komisji oraz jej członkowie. Druga – przedstawia liczną grupę wojskowych przed drewnianą werandą, wśród nich m.in. : gen. Paul Henrys, Józef Piłsudski, płk Bolesław Wieniawa-Długoszowski, płk Chordigny. Po zakończeniu działań wojennych Naczelnik Państwa Józef Piłsudski udekorował oficerów Francuskiej Misji Wojskowej krzyżem srebrnym Orderu Virtuti Militari. Uroczystość wręczenia odznaczeń odbyła się na dziedzińcu Belwederu 11 października 1920 r. Na zdjęciach dokumentujących to wydarzenie (w albumie oprawionym w szare płótno w kwiaty) widzimy Józefa Piłsudskiego przemawiającego lub dekorującego oficerów, gen. Kazimierza Sosnkowskiego oraz członków misji, m.in. Paula Henryka, płk Bilotte, płk Luisa Faury. Fotografie wykonane zostały przez Towarzystwo Akcyjne „Reklama Polska” Agencja Fotograficzna.

Warto też zwrócić uwagę na solidarność Polaków mieszkających poza granicami kraju z obrońcami ziem polskich w czasie wojny polsko-sowieckiej. Ilustracją tego jest fotografia pociągu stojącego na stacji Warszawa Wiedeńska z transparentami na wagonach o treści: *Odzież i żywność/ od Polaków w Ameryce/ dla Polaków w Polsce/ przesłane przez/ Union Liberty Company –Warszawa.*¹⁷

¹⁷ Zob. MN F-9485.

Na koniec towarzyszymy powrotom wojsk do Warszawy. W zbiorach Muzeum znajduje się fotografia, a właściwie fotokopia, traktowana jako karta pocztowa, przedstawiająca uroczystość powitania Józefa Piłsudskiego, która miała miejsce 18 maja 1920 r. Widzimy na niej tłum, głównie wojskowych, przed wejściem na dworzec kolejowy Warszawa-Wiedeńska, gdzie powracającego Naczelnego Wodza witał w imieniu stołecznego miasta Warszawy Ignacy Baliński.¹⁸ Zdjęcie to powstało w pracowni fotograficznej i wydawnictwie Wacława Rokosza na ul. Nowy Świat. Ten sam wykonawca wydał inną pocztówkę fotograficzną, na której widzimy, jak informuje stempel na rewersie: *Powitanie Dzieci Warszawy 22 maj 1921.*¹⁹ Oczywiście chodzi tutaj o powracający z wojny 21 warszawski pułku piechoty „Dzieci Warszawy”. Od 9 stycznia 1919 r. poszczególne bataliony pułku brały udział w walkach na froncie ukraińskim, litewsko-białoruskim oraz w sierpniu 1920 r. broniły przedmościa stolicy na odcinku Okuniew – Leśniakowizna, później toczyły walki w Ostrołęce, Stanisławowie, przeszły Dniestr pod Haliczem oraz walczyły w Miropolu nad Słuczą. Do stolicy „Dzieci Warszawy” powróciły w kwietniu 1921 r., a 22 maja odbyła się uroczysta defilada (odbierał ją m.in. Józef Piłsudski), w czasie której Warszawiaczy entuzjastycznie witali żołnierzy ulubionego pułku.²⁰

Część zdjęć została wykonana przez znanych fotografików : Leona Folberta, Wacława Rokosza, Saryusza Wolskiego z Warszawy, I. Bermana z Mińska, K. Kugo z Kijowa, Wacława Żylińskiego z Wilna. Inne wykonane zostały w równie znanych agencjach fotograficznych : „Reklama Polska”, Wojskowa Agencja Fotograficzna lub przez fotografów pułkowych: J. Głogowskiego z 5 p.p. Legionów czy J. Mazurka z 26 Pułku Piechoty. Większość zdjęć jest nie sygnowana, wykonana została po amatorsku i tylko czasem z informacji od ofiarodawców znamy nazwiska ich autorów , np. Leontyna Tulimowska z Landwarowa pod Wilnem. Niezależnie jednak od autorstwa fotografii i ich proveniencji wszystkie one stanowią niezwykle cenne źródło historyczne, które pomaga ludzkiej pamięci i wyobraźni w zachowaniu i przekazywaniu młodym pokoleniom wiedzy o bohaterskiej obronie niepodległości Polski.

¹⁸ Zob. *Powrót Naczelnego Wodza Marszałka Józefa Piłsudskiego do Warszawy d. 18 maja 1920 r.*, [w:] „Świat” nr 22 z 29 maja 1920 r., s. 7.

¹⁹ Zob. MN P-2668.

²⁰ M. Fularski, *Zarys historii wojennej 21-go Warszawskiego Pułku Piechoty*. Z polecenia Wojskowego Biura Historycznego, Warszawa 1929.